

Kirkko, naiset ja sisällissota

Keväällä 1918 diakonissa Aina Bärlund työskenteli Hämeenlinnan kaupunginsairaalsa.¹ Sinne oli punaisten vallan ajaksi kätkeyty parikymmentä ”poliittisesti sairasta”, kuten Bärlund heitä nimitti. Sodan oloissa tämä oli vaarallista: punaiset kuulustelivat diakonissaa useaan otteeseen, kerran jopa aseella osoittaen. Aina Bärlund uhattiin vangita, kun hän puolusti potilaitaan. Erityisesti hän pelkäsi punaisten Etsiväosaston päällikköä Oiva Virtasta.²

Eräänä yönä punaiset määräsivät Hämeenlinnan kaupunginsairaalan ottamaan vastaan 20 haavoittunutta punakaartilasta. Valkoiset potilaat kätkeyttiin eristysosastolle, jossa tuli niin ahdasta, että osa joutui lattialle olkipatjoille. Ensimmäisenä yönä punakaarti toi sairaalaan kahdeksan haavoittunutta, ja runsaan kahden viikon aikana hoidettavana oli 52 kaartilasta. Bärlund kirjoitti Helsingin diakonissalaitoksen johtajattaren tehtäviä hoitaneelle Hanna Masalinille ja tunnusti, että heillä ei ollut vaikeuksia punaisten potilaiden kanssa. Hän kertoi jopa viiden turkulaisen huligaanin, joiden saattoi päätellä pystyvän pahimpiin hirmutekoihin, vain hämmästelleen, kun lahtarit hoitivat heitä. Viimeisinä vallassaolopäivinä punaiset alkoivat pidättää eristysosastolle piilotettuja miehiä. Ensimmäisten kuuden pidätetyn joukossa oli paroni Standertskjöld, joka Aina Bärlundin tietojen mukaan vietiin ammuttavaksi. Tiedot pitivät paikkansa: tilanomistaja Standertskjöld murhattiin huhtikuussa 1918.³ Koska sairaala ei enää ollut turvallinen, muut punaisia vältelleet miehet alkoivat etsiä parempia piilopaikkoja.

Huhtikuun lopulla tulivat saksalaiset. Heti 27.4 punakaartilaiset vietiin pois sairaalasta, osa vankilaan, osa tietävästi punaisille tarkoitettuun sairaalaan. Aina Bärlund kertoi eläneensä sen päivän ristiriitaisten tunteiden vallassa. Hän ilmaisi suuren ilon, että saksalaiset vapauttivat hämeenlinnalaiset punaisten pahasta vallasta, ja iloitsi, että sairaalasta tuli saksalaisten kenttäsairala. Mutta silti hän ajatteli punaisia, jotka olivat osa Suomen kansaa – ”meidän harhaanjohdetut veliraukkamme, suru ja kuolemanpelko kasvoillaan”. Yksi hyvin pahasti haavoittunut sotilas kuiskasi diakonissalle: ”sisar viedäänkös minua nyt tapettavaks, voi etten minä saanut kuolla täällä!” Näiden punaisten suomalaisten potilaiden oli jätettävä paikkansa toisen maan sotilaille.⁴ Bärlund va-

1 KA HDL Ea1 Sisarten vuosikertomukset 1902–29.

2 Hämeenlinnalainen rautatieläinen Oiva Virtanen ammuttiin Hämeenlinnassa 1918. Sotasurmatietokanta. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>.

3 Tilanomistaja Edvard Robert Standertskjöld murhattiin Hattulassa 16.4.1918. Sotasurmatietokanta. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>.

4 Huhti-toukokuun vaihteessa osastolla oli 110 saksalaista potilasta; 49 saksalaista lääkittiin poliklinikalla. Ruot-

kuutti johtajattarelle, että hän oli iloinen saadessaan hoitaa vapauttajia ja halusi kaikesta sydämestään antaa heille parasta hoitoa, mutta samalla hän sanoi tuntevuonsa kirjelevää tuskaa punaisten puolesta – ei kuitenkaan huligaanien puolesta – ja koko oman kansansa kurjuuden ja kärsimysten puolesta. Hän huokaisi, miten paljon helpompaa olisi, jos hän pystyisi vihaamaan punaisia – syytä siihen hän sanoi kyllä olevan – mutta hän ei pystynyt. Hänestä tuntui, että kaikki, sekä valkoiset että punaiset, olivat syyllisiä. Kirjeensä loppuksi Aina Bärlund totesi, että muistot säilyisivät koko loppuelämän, mutta samalla hän toivoi, ettei vuoden 1918 tapahtumia enää koskaan tarvitsisi kokea.⁵

Aina Bärlund oli sisällissodan aikana 38-vuotias, ja hänellä oli 16 vuoden kokemus diakoniatyöstä⁶, mutta kevään 1918 tehtävät olivat ennenkokemattomia. Hämeenlinnassa punaisten ”hirmuvallan” aikana punakaartilaisia hoitaneen diakonissan ristiriitaisiin tunteisiin kiteytyy hyvin paljon sisällissodan ajasta. Diakonissalaitoksen sisar oli niin itsestään selvästi osa valkoista Suomea, että hänelle oli luonnollista piilotella valkoisia valepotilaita punakaartilta ja uhmata aseistettuja miehiä aseenaan pelkkä diakonissan puku. Sekä sairaanhoidon että diakoniatyön etiikka vaativat kuitenkin, että kaikkia oli hoidettava, olivat he sitten punaisia huligaaneja Suomen Turusta tai ulkomaalaisia sotilaita. Punaisten haavoittuneiden hoitaminen ja heidän kohtaamisensa silmästä silmään vaikeuttivat puolenvaihtoa. Valkoinen diakonissa ei pystynyt vihaamaan punaista hirmuvallaa, koska se oli hänen silmissään jo ehtinyt muuttua kärsiviksi miehiksi ja pojiksi. Diakonissa Aina Bärlund mielsi olevansa kärsivien veljiensä hoitaja ja kirjeessä vuolaasti vakuuteltu kiitollisuus saksalaisille vapauttajille sai rinnalleen muita sävyjä.

Sota, naiset, kirkko – sukupuoliero

Diakonissa Aina Bärlund oli sisällissodassa valkoisten puolella, mutta hän toimi kaupungissa, joka oli punaisten vallassa. Sotasairaalassa työskentelevänä diakonissana hänessä yhdistyivät kirkon, sodan ja naiseuden monimutkaiset suhteet. Kysymys Suomen evankelisluterilaisen kirkon, sisällissodan ja naisten suhteesta on sekä yksinkertainen että ongelmallinen. Yksinkertaiseksi suhteen tekee, että sisällissodan aikana kirkon tiedetään yleisesti asettuneen valkoisten puolelle – näin teki myös Aina Bärlund. Papit tukivat avoimesti valkoista armeijaa ja mielsivät sodan luonteeltaan uskonnolliseksi. Punaisten surmasivat sodan aikana kymmenen pappia, joista muutama sai maksaa hengellään sen, että oli lähettänyt tai päästänyt poikansa rintamalle. Sodan jälkeen punaisten julmuutta korostettiin muistelemalla ja kertomalla kauhutarinoita pappeihin kohdistuneista väkivallanteoista.⁷ Kuva kirkon ja sisällissodan suhteesta vaikuttaa aiemman

salaisia osastolle tuli 18 ja suomalaisia valkoisia 65. Vuoden 1918 potilasta sotilaiden osuus oli lähes puolet (245/543). KA HDL Ea1 Sisarten vuosikertomukset 1902–29.

5 KA HDL Ea1 Sisarten vuosikertomukset 1902–29.

6 Aina Bärlund (s. 17.6.1880 Porvoo) tuli Helsingin diakonissalaitokseen 1902 ja vihittiin diakonissaksi 1909. Hän toimi Hämeenlinnan kaupunginsairaalassa apulaisena elokuusta 1904 helmikuuhun 1905 ja hoitajana 1908–1925. KA HDL Ba1 Sisarten työluettelo 1867–1906 (Sisarkirja 1).

7 *Murtorinne* 1995; *Knapas* 1995, 676–678; *Antikainen* 2006, 109; *Surmatuista papeista Paasonen* 1996; *Surmiin littyivistä kauhutarinoista Peltonen* 1996, 171–174.

tutkimuksen valossa kohtalaisen selkeältä, vaikka yksityiskohtainen analyysi puuttuu ja monia kysymyksiä on vielä esittämättä.

Juuri naisten suhde kirkkoon ja sisällissotaan tekee kysymyksestä ongelmallisen. Sisällissodassa sekä valkoisiksi että punaisiksi identifioituvat naiset olivat evankelisluterilaisen kirkon jäseniä. Kummallakin puolella naiset toimivat sairaanhoito-, muonitus- ja huoltotehtävissä. Punaisten riveissä taisteli myös naiskaartilaisia, mutta he muodostivat vain pienen osan punakaartin naisista. Syksyllä 1917 perustettu kaartien punainen risti⁸ oli aluksi ainoa osasto, johon naiset saattoivat liittyä. Sodan alettua naisia rekrytoitiin huoltokomppaniaan ja vasta sodan loppuvaiheessa muodostettiin naisten asekaarteja. Naisten osuus punakaartilaisista oli eri laskelmien mukaan noin 1,8–3 prosentin luokkaa.⁹ Sisällissodassa menehtyneistä noin 2,4 prosenttia oli naisia. Heistä kolme neljäsosa oli punaisia ja 6 prosenttia valkoisia. Loput olivat osapuoleltaan tuntemattomia, mutta on todennäköistä, että heistäkin suurin osa oli punaisia. Sodan seurauksena menehtyneistä naisista noin 17 prosenttia kaatui ja noin 45 prosenttia ammuttiin.¹⁰

Kenttäoikeuksien eteen joutuneista punaisista naisia oli noin kymmenesosa. Marko Tikka jakaa heidät kaartilaisten vaimoihin ja vallankumouksellisiin naimattomiin. Punakaarteissa naisten yleisimpiä tehtäviä olivat sairaanhoito sekä huoltotehtävät, muonitus ja siivous. Esimerkiksi Tampereen punakaartissa ensimmäiset naiset liittyivät syksyllä 1917 punaiseen ristiin. Suurin osa kaartiin liittyneistä naisista rekrytoitiin huoltokomppaniaan. Maaliskuussa perustetut kaksi naiskomppaniaa eivät taistelleet kaupungin ulkopuolella ja kaupungissakin naisten sotiminen oli rajallista. Sama koskee Pispalan naiskaartia. Maarian punakaartin noin 50-jäseninen naiskomppania kulki Tampereen kautta rintamalle maaliskuun puolivälin jälkeen, mutta kaupungissa se ei osallistunut taisteluihin. Porin punakaartilaisnaisista suurin osa oli huolto- ja sairaanhoitotehtävissä.¹¹ Suhteellisen marginaaliseksi jäänyttä asekaartia lukuunottamatta naiset pitäytyivät sisällissodassakin sukupuolitetun työnjaon heille osoittamissa tehtävissä huoltajina ja hoivaajina. Kirkon näkökulmasta punaiset naiset olivat kuitenkin valinneet itselleen väärän herran ja hylkäsivät siten luterilaisen opetuksen määrittelemän kutsumustehtävän, jossa naisten tuli palvella Jumalaa perheenemäntinä, vaimoina, äiteinä, tyttärinä ja palvelijattarina.

8 Punakaartilla oli oma punainen ristinsä, jota ei pidä sekottaa Suomen Punaiseen Ristiin. Kun tarkoitan punakaartin sairaanhoitoa, kirjoitan punaisen ristin pienillä alkukirjaimilla.

9 *Lappalainen* 1981, 174 esittää, että asekaartilaisena oli palkkalistojen mukaan 1 440 naista. Myöhemmin on todettu, että naisten palkkalistat olivat puutteellisia. Useat tutkijat viittavat *Marja Piironen-Honkasen* pro gradu -tutkielmaan, jonka mukaan naisia oli kaartilaisina noin 2 000. Mm. *Siltala* 1996; *Lintunen* 2006; *Hakala* 2006. Korkeamman luvun puolesta puhuu Hakalan tutkimus, joka osoittaa, että Maarian naiskaartissa oli naisia, jotka puuttuvat ainoista säilyneistä maaliskuun palkkalistoista.

10 Sotasurmatietokannassa on tieto 880 naisesta. Kaatuneita oli 118 punaista, 5 valkoista ja 24 osapuoleltaan tuntematonta. Sodassa ammuttiin 341 punaista, 29 valkoista ja 30 osapuoleltaan tuntematonta naista. *Westerlund* 2004, 187–189.

11 *Tikka* 2004, 341–343; *Klemettilä* 1976, 234–235; *Hoppu* 2008a, 163–166; *Hakala* 2006; *Lintunen* 2006, 79–80. Naisten osallisuutta taisteluissa liioiteltiin ilmeisen tarkoituksellisesti sekä sota-aikana että sen jälkeen. Pispalan naiskaartin kerrotaan osallistuneen Onkiniemen ja Näsinlinnan taisteluihin Tampereella, mutta Hopun mukaan Onkiniemessä ei edes taisteltu eikä Pispalan naiskaartilaisia kaatunut Tampereen taisteluissa. *Hoppu* 2008a, 164–166. Tampereen naisten taisteluista tarkemmin *Hoppu* 2008c, 98–112, 124–130, 153–177.

Sisällissodan aikana oli sekä naisia että miehiä, jotka pitivät sotaa välttämättömyytenä – jopa mahdollisuutena – mutta myös niitä, jotka pitivät sotaa suurena onnettomuutena, joka olisi pitänyt välttää.¹² Olisi liian yksinkertaista väittää, että valkoisen puolet naiset turvautuivat kirkkoon, joka punaisen puolen naisille edusti luokkavihollista, vaikka keskimäärin tämä saattaa pitää paikkansa. Monet valkoisiksi itsensä mieltäneet naiset hakivat sodan aikana turvaa kirkosta ja osallistuivat kirkoissa järjestettyihin rukoushetkiin. Monet punaiset naiset hakivat sodan aikana turvaa työväenyhteisöstä ja pitivät kirkkoa herraluokan riistokoneistona. Monet tekivät niin, mutta eivät kaikki. Esimerkiksi Pohjan kappalainen Hjalmar Paunu järjesti sodan aikana hartaushetkiä, joihin hän muisteli punakaartilaisien vaimojen osallistuneen sankoin joukoin. Somerolla punaiset kävivät kirkossa ja kinkereillä ja heidän lapsensa osallistuivat uskontotunneille. Paitsi tavanomaisia jumalanpalveluksia Helsingissä järjestettiin koko punaisen vallan ajan ylimääräisiä ”vakavan ajan jumalanpalveluksia”, aamuhartauksia ja rukoushetkiä. Osanottajia kerrottiin olleen kaikista kansanluokista. *Kotimaan* mukaan kirkko oli sotakuukausina punaisen Suomen ainoa paikka, jonka ”elämä kulki entisen, rauhoitetun elämän merkeissä”. Tampereen taisteluiden aikana siviilit hakivat fyysistä turvaa tuomiokirkon järeiden seinien sisäpuolelta ja Helsingissä punaiset pakenivat Kallion kirkon suojiin, kun saksalaiset valloittivat kaupungin huhtikuussa.¹³ Kirkon suhde naisiin ja kirkon merkitys naisille oli sisällissodan oloissa moninainen. Sekä valkoisten että punaisten naisten keskuudessa oli niitä, joille kirkko ja seurakunta olivat hyvin tärkeitä, täysin merkityksettä tai jotakin siltä väliltä. Jaon ulkopuolelle jääneiden naisten suhde kirkkoon oli niin ikään moniulotteinen.

Kysymystä kirkosta, naisista ja sisällissodasta on mahdoton eritellä ilman perusteellista tutkimusta. Aiempi historiantutkimus ei ole asiaa juurikaan tarkastellut. Punaakaartilaisista on olemassa jonkin verran tutkimuksia, jotka koskevat sekä asekaartilaisia että huolto- ja sairaanhoitotehtävissä toimineita. Tutkimustietoa löytyy myös kenttäoikeuteen joutuneista punaisista naisista ja sodassa kuolleista naisista. Samoin on tutkittu valkoisten naisten toimintaa, joka johti Lotta Svärd -järjestön perustamiseen.¹⁴ Näissä tutkimuksissa kirkkoa tarkastellaan erittäin vähän tai ei ollenkaan. Lähemmäksi aihetta pääsee *Marjo-Riitta Antikainen* tutkimuksessaan NNKY-liikkeen historiasta. Hän pohtii NNKY:läisten kokemuksia sisällissodan aikana ja tekee ymmärrettäväksi uskovien naisten hämmentyneitä ja sekavia tunteita sodan kauhujen keskellä. Lehtitiedot kirkkojen ja pappien häpäisemisestä ruokkivat uskovien naisten tulkintaa sodasta, jonka ydin oli taistelussa syntiä ja jumalanpilkkua vastaan. *Ulla-Maija Peltonen* analysoi sisällissodan muistamista koskevissa tutkimuksissaan hyvin kiinnostavasti

12 Näistä tuntemuksista esim. *Karttunen* 2007; *Antikainen* 2006b; *Hakala* 2006.

13 *Paunu* 1987, 80, 83–84. Paunu kävi ainakin kaksi kertaa punaisten sankarihautajaisissa ja siunasi hautaan kaatuneita punaisia; Myös Someron papit siunasivat punaisia. *Paasonen* 1996, 73; *Kotimaa* 19.4.1918 – Jumalanpalveluselämä Helsingissä kuluneina kuukausina; Helsingin kirkollinen elämä ei sujunut täysin ilman välikohauksia. *Antikainen* 2006a, 108–109; Muistitietoa Tampereesta esim. *Malmi & Järvelä* 2007. Toimittajat ovat editoineet ja nykyaikaistaneet julkaisemiaan tekstikatkelmia, mutta editoituinakin ne kertovat mm. kirkoista turvapaikkoina.

14 Asekaartilaisista esim. *Klemetilä* 1976, 232–237, *Hakala* 2006 ja *Hoppu* 2008a. Naisista punaisten huolto- ja ensiaputehtävissä *Lintunen* 2006a ja 2006b. Naisista punaisessa Suomessa *Piilonen* 1988. Naisista kenttäoikeuksissa *Tikka* 2004, 341–347. Naisten kuolemasta *Westerlund* 2004, 187–193. Lotta Svärdin synnystä erityisesti *Latva-Äijö* 2004.

muistelukerrontaa, jossa kuvataan pappeihin kohdistunutta väkivaltaa ja kirkon suhdetta punaisiin. Lisäksi hän valottaa työväestön omaa uskonnollista ajattelua, jossa kristinuskon sanoma oikeudenmukaisuudesta muodosti tärkeän osan työväestön perinnettä. Muistitiedon välittäjinä toimivat sekä naiset että miehet, mutta Peltonen ei erittele naisten ja miesten mahdollisia eroja tai yhtäläisyyksiä, jotka koskevat kirkkoa. Viitteitä eroihin hän antaa käsitellessään naisten roolia kuolemanrituaalin hoitajina. Peltosen tutkimukset viittaavat siihen, että monet työläisnaiset pitivät tärkeänä punaisen vainajansa saattamista kirkkomaan siunattuun multaun.¹⁵

Koska aiempi tutkimus kirkosta, naisista ja sisällissodasta pitkälti puuttuu, yhden artikkelin mittaisessa tekstissä kysymystä kannattaa lähestyä hieman yleisemmällä tasolla ja arvioida, miten sota vaikutti Suomen evankelisluterilaisen kirkon piirissä valinneeseen käsitykseen sukupuolesta ja sukupuolierosta. Muuttiko sisällissota kristillistä näkemystä sukupuolesta ja sukupuolen merkityksestä? Millä tavalla kristillinen sukupuoli jäsenyi Suomessa ennen sisällissotaa ja millä tavalla punaisten ja valkoisten katkera, verinen välienselvittely vaikutti kirkolliseen ajatteluun sukupuolelle annetuista merkityksistä? Käsitteellä sukupuoli viittaa käsityksiin ja tapoihin, joilla naiseus ja mieheys, naisinen ja miehinen, tuotetaan, toistetaan ja ylläpidetään.¹⁶ Sukupuoli on kategoria, jonka perusteella ihmisten ominaisuudet jaetaan naisiksi ja miehiksi.

Myös kysymys siitä, mikä on kirkko ja kuka kirkon ääntä käyttää, on moniulotteinen. Kirkon voi ymmärtää koostuvan kaikista sen jäsenistä, sen voi ajatella olevan olemassa papiston ja seurakuntien työntekijöiden toiminnassa tai kirkon ääneksi voidaan ymmärtää piispojen, erityisesti arkkipiispan, kannanotot. Olen tätä artikkelia varten valinnut kirkolliseksi äänitorveksi *Kotimaa*-lehden, mutta se ei toki ole ainoa mahdollinen valinta. Juuri tässä yhteydessä *Kotimaa* on erittäin kiinnostava, koska se edusti nuorkirkollista ajattelutapaa, joka tähdensi kristillisyyden yhteiskunnallista ulottuvuutta. Koska se kirjoitti aktiivisesti yhteiskunnallisista kysymyksistä, sen voi ajatella ottaneen kantaa sukupuolen merkitykseen. Lisäksi nuorkirkollisissa piireissä esiintyi pyrkimystä lähestyä työväestöä ja ohjata sitä kristilliseen suuntaan, mutta sosialismi ei saanut ymmärrystä, pikemminkin päinvastoin. *Eino Murtorinteen* mukaan *Kotimaa* tarkasteli sisällissodan syitä laaja-alaisemmin kuin muut kirkolliset tahot ja pyrki heti sodan jälkeen kiinnittämään huomiota sen sosiaalisiin taustatekijöihin. Tästä kuitenkin luovuttiin nopeasti ja kritisoitiin hävinnyttä osapuolta, minkä Murtorinne tulkitsee reaktioksi työväenliikkeen taholta tulleeisiin kirkon- ja uskonnonvastaisiin kannanottoihin.¹⁷ Kaiken kaikkiaan lehden toimitus oli erityisen kiinnostunut vuosien 1917 ja 1918 tapahtumista ja kommentoi niitä monipuolisesti. *Kotimaa* edustaa ajatusmaailmaa, johon tutustumalla voi esittää täsmentäviä kysymyksiä naisten, kirkon ja sisällissodan suhteista. Tarkoitukseni on käsitellä lyhyesti, millä tavalla puhe sukupuolesta muuttui *Kotimaa*-lehdessä syksystä 1917 kesään 1918 tullessa. Diakonissa Aina Bärlundin kokemus, jonka esittelin alussa, on lopussa tarkoitus suhteuttaa lehden esiin nostamiin teemoihin.

15 Antikainen 2006b, 90–94; Papistosta, kirkosta ja uskonnollisesta ajattelusta Peltonen 1996, 171–174, 217–231, myös Peltonen 2003, 102; Kuolemanrituaalista Peltonen 2003, 149–155, 164.

16 Ymmärrän sukupuolen perustavaa laatua olevaksi erontekemisen välineeksi, tiedoksi tai käsityksiksi erosta. Scott 1988, 42–46. Myös Östman 2000.

17 Murtorinne & Heikkilä 1980, 90–91. Nuorkirkollisuudesta sisällissodan alla Veikkola 1980, 362–462.

Kotimaan naiskuva

Sisällissodan syttyessä ja sen aikana *Kotimaa*-lehden päätoimittajana oli vuoden 1916 lopulla aloittanut pastori Aleksi Lehtonen; toimitussihteerinä toimi maisteri Ilmari Salonen. Heidän toimittamansa lehti antoi poliittisille teemoille suurehkon huomion ja kirjoitti usein muun muassa Venäjän vallankumouksesta ja siihen liittyvistä levottomuuksista Suomessa. *Kotimaa* oli perustamisestaan lähtien toiminut sosiaalisen kristillisyyden puolestapuhujana ja pitänyt esillä työväenkysymystä, mikä näkyi myös syysyllä 1917, jolloin lehti seurasi tiiviisti työväenliikkeen toimintaa ja otti kantaa työväestön järjestäytymiseen. Murtorinteen mukaan työväenliikkeen radikalisoituminen vallankumousvuonna 1917 tuotti pettymyksen sosiaalisen kristillisyyden kannattajille. Havainnot työväenliikkeen kasvavasta kirkonvastaisuudesta herättivät huolta ja pelkoa *Kotimaan* ympärille ryhmittyneissä papeissa.¹⁸

Poliittinen jännite sosiaalisen kristillisyyden ja työväenliikkeen välillä, mitä taustaa vasten myös *Kotimaan* naiskuva rakentui, oli selvästi luettavissa. Syksyn 1917 lehdet antoivat ilmeisen taktisesti tunnustusta sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen valistuspyrinnöille, mutta samalla tähdennettiin, että kyse oli vain pintapuolisesta valistuksesta. ”Kuitenkin vain se valistus, joka pystyy hillitsemään eläimen ihmisessä, koituu pysyväiseksi siunaukseksi”, pastori Vernerin Louhivuori kirjoitti joulukuussa 1917.¹⁹ ”Eläin ihmisessä” oli teema, joka oli tuttu myös aiemmista moraalireformistien kirjoituksista 1880-luvulta lähtien.²⁰ Louhivuori tähdensi, että osapuolten pitäisi ymmärtää toisiaan. Kirjoituksessaan hän sekä moitti sosiaalidemokraatteja virheistä että vetosi molemminpuolisen ymmärryksen hyväksi. Myöhemmin joulukuussa lehti antoi ohjeita saarnatuolissa tapahtuvasta ajankohtaisten asioiden kommentoinnista. Lehden mukaan oli sopivaa, että Jumalan sana saarnattiin ajankohtaisella tavalla, mutta yksittäisiä puolueita ei pitäisi sen enempää moittaa kuin kiittääkään. Poliittisten johtopäätösten tekeminen piti jättää kuulijoiden omalletunnon.²¹ Nämä varoitukset voi lukea sovinnollisiksi eleiksi työväenliikkeelle, koska syksyn vaaleissa nuorkirkolliset kirkonmiehet olivat antaneet avoimen tukensa porvarillisten puolueiden edustajille sosiaalidemokraatteja vastaan.²²

Suomen ensimmäiset kirkkopäivät, jotka oli tarkoitus järjestää marraskuussa 1917, siirtyivät loppusyksyn levottoman tilanteen vuoksi tammikuuhun 1918 ja paikka vaihtui Turusta Helsingiksi. Siellä pastori Sigfrid Sirenus piti esitelmän kirkosta ja sosiaalisesta kysymyksestä, mutta hänen puhettaan leimasi varovaisuus. Sirenus ei määritellyt kristinuskon sosiaalista sanomaa ajankohtaisissa kysymyksissä, eikä tästä arasta aiheesta keskusteltu esitelmän jälkeen.²³ Sen sijaan kirkkopäivien osallistujat julkaisivat tammikuun 22. päivän *Kotimaassa* Suomen kansalle suunnatun vetoituksen, joka korosti

18 *Murtorinne & Heikkilä* 1980, 35, 70–71.

19 *Kotimaa* 4.12.1917 Tulevaisuuden varalta.

20 *Markkola* 2006b, 47–48.

21 *Kotimaa* 18.12.1917 Saarnatuoli ja päivän tapahtumat.

22 Vaalikampanjan aikana *Kotimaa* julkaisi kirjoituksia, joissa vedottiin kristittyihin sosialisteihin ja toivottiin heidän pääsevän sosiaalidemokraattisen puolueen listoille. Osa kirjoituksista vastusti sosialismia avoimesti. *Veikkola* 1980, 395–405.

23 *Veikkola* 1980, 440–447, 454.

sovintoa, rauhaa, keskinäistä yhteisymmärrystä ja hädänalaisten lähimmäisten auttamista. Toivomus oli, että kaikki voisivat veljinä ja sisarina rakentaa uutta Suomea. Etusivulla näyttävästi julkaistun vetoomuksen kanssa saman lehden sisäsivuilla oli kuvaus punakaartin hyökkäyksestä paitatehtaaseen Viipurissa. Punaisia luonnehdittiin ”rosvoiksi”, jotka kohtelivat vankejaan ”itämaisella raakuudella”.²⁴ Tämä kaksijakoisuus, sovinollinen vetoamus etusivulla ja punakaartia rosvojoukkona luonnehtiva kirjoitus sisäsivulla, havainnollistaa ennen kaikkea nuorkirkollisuuden ja työväenliikkeen suhdetta tammikuussa 1918, mutta nuorkirkollisuus oli kuitenkin yksi osa kirkkoa ja sitä kautta sitä voi pitää Suomen evankelisluterilaisen kirkon edustajana näissä kysymyksissä. Punaisten rosvojen itämainen raakuus liittyi nimenomaan työväenliikkeen miehiin ja rakensi kuvaa suomalaiselle yhteiskunnalle vieraasta ja vaarallisesta työväenluokkaisesta maskuliinisuudesta.

Kotimaan tehtävänä oli kertoa kirkon ja kristillisten järjestöjen tapahtumista. Helsingin Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen Sörnäisissä uudelleen avaamasta tyttökodista kirjoitettiin pariinkin otteeseen marras-joulukuussa 1917.²⁵ Kristillissosiaalisen työn ja ennaltaehkäisevän sisälähetyksen sukupuolitettussa maailmassa kristillisen naisjärjestön työ nuorten tyttöjen hyväksi edusti tehtävää, jonka uskovat naiset olivat omaksuneet itselleen 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Kyse ei ollut yksin filantropian aatteesta, jossa köyhiä autettiin auttamaan itse itseään, vaan kyse oli kristillisen sisälähetyksen läpäisemästä filantropiasta, jossa sosiaaliseen työhön yhdistyi herätyskristillisen vakaumuksen mukainen velvollisuus hengelliseen työhön. Kristillisten naisten velvollisuusetiikka velvoitti heitä toimimaan lasten ja naisten hyväksi. Ennen sisällissotaa muotoutunut sukupuoliero jäsensi toimintaa, josta *Kotimaa* kirjoitti hyvin myönteisessä sävyssä.

Naisten oma ääni kuului yleensä heikosti *Kotimaan* palstoilla, mutta joulukuussa 1917 lehti lainasi Naisasialiitto Unionin *Naisten ääni* -lehdestä kirjoituksia aiheesta ”Mitä maamme nykyään eniten kaipaa”. Yhden naiskirjoittajan vastaus oli, että maa kaipasi kasvattajia. Nuorten naisten avuttomuus kasvattajina ja perheenäiteinä edellytti myös kunnilta toimenpiteitä. Vaasalaisen Naemi Ingmanin mielestä maa kaipasi Jumalan pelkoa ja siunausta. Hän korosti, että tarvittaisiin enemmän esirukoilijoita, jotka rukoilisivat Suomen puolesta.²⁶ Naisasialiikkeen lehdestä poimitut naisten esittämät vaatimukset kunnan kasvatuksesta ja kristillisyydestä sopivat hyvin yhteen *Kotimaa*-lehden edustaman kristillisen naiskuvan kanssa, jossa naiset olivat ennen kaikkea äitejä ja kasvattajia joko perheenäiteinä tai yhteiskunnallisen äitiyden edustajina.

Kotimaasta saattoi ennen sotaa lukea, että kansankirkko taiteili maallistuvan porvarillisen Suomen ja radikalisoituvan työväenliikkeen välisessä hankalassa maastossa. Tässä välimaastossa kristilliseen sukupuolieroon kiteytyvästä naisten jalosta velvollisuudesta tuli poliittinen kysymys.²⁷ Lehti ei kommentoinut avoimesti työväenliikkeen naisia, mutta esimerkiksi *Naisten ääni* -lehdestä lainatuissa kommenteissa tulivat epäsuorasti esiin naiset, jotka pukeutuivat yhdistysten iltamiin läpinäkyviin puseroihin

24 *Kotimaa* 22.1.1918 Suomen kansalle; *Kotimaa* 22.1.1918 Punakaarti jatkuvassa toiminnassa.

25 *Kotimaa* 30.11.1917 Kristillistä työtä kasvavien tyttöjen ja nuorten naisten hyväksi laitakaupungissa; *Kotimaa* 18.12.1917 Helsingin NNKY:n työ laitakaupungilla nuorten naisten ja tyttöjen hyväksi.

26 *Kotimaa* 7.12.1917 Mitä maamme nykyään eniten kaipaa.

27 Naisen kutsumuksesta esim. *Sulkunen* 1987; 1989, *Ollila* 1998; *Markkola* 2002.

eivätkä avioiduttuaan kyenneet elättämään ja kasvattamaan lapsiaan. Iltamissa huvitteleva nainen, josta tuli köyhäinhoidon huollonsaaja, oli mitä ilmeisimmin työväenluokan nainen. Naisten lankeaminen politisoitui vaivihkaa ja sai yhteiskuntaluokkiin viittaavia sävyjä, mutta ennen sisällissotaa tämä politisoituminen oli luettavissa ainoastaan rivien välistä.

Tammikuun 25. päivän jälkeen seuraava *Kotimaa* ilmestyi 19.4.1918. Sen etusivulla oli kirjoitus ”Uuden päivän sarastaessa”. Lehti luonnehti kevään tapahtumia kipeäksi mutta väistämättömäksi leikkaukseksi, joka tarvittiin kansan laajat kerrokset myrkyttäneen luokkavihan, itsekkyyden, siveettömyyden ja jumalanpilkan takia. ”Sivistyneet ja työväki yhdessä sen kuolettavassa lumossa elivät”, kirjoitti lehti tervehdyksessään lukijoille. Veljessodan jälkeen eloon jääneiden hartoilte laskeutui kaksin kerroin raskas paino. *Kotimaa* halusi, että rakennettaisiin uusi, onnellisempi Suomi, jotta kuolleiden uhri ei olisi ollut turha.²⁸ Murtorinne vertaa *Kotimaan* kannanottoja muihin kirkollisiin lehtiin, jotka edustivat sodan jälkimainingeissa paljon jyrkempiä näkemyksiä, ja tähdentää lehden sovinnollisuutta.²⁹ Huomio on tärkeä, sillä lehti korosti sivistyneistön syyllisyyttä eikä käyttänyt valkoisilta saamaansa ilmestymisvapautta punaisten yksilotteiseen tuomitsemiseen. Samaan aikaan lehden kirjoittelua leimasi kaksijakoisuus, joka oli ollut sille tyypillistä jo ennen sotaa. Sovintoverta tähdentävän kirjoituksen alapuolella oli uutinen Helsingin NMKY:n illanvietosta saksalaisille sotilaille ja sen vieressä kutsu Helsingin pappeinkonferenssin illanviettoon, joka järjestettiin saksalaisille sotapapeille.

Sisäsivuilla oli jälleen ankarampia äänenpainoja kuin etusivulla. Artikkelissa ”Suomen historian synkintä lehteä käännettäessä” *Kotimaa* kuvaili sodan seurauksia: ”Saavuavat rauniot, tuhotut kodit, itkevät lesket ja lapset puhuivat, miten Suomessa ’sosialismia’ toteutettiin”. Lehti totesi, että suurin syy katastrofiin oli väärästä vapaamielisyydestä aiheutunut yhteiskunnallinen luopuminen Jumalasta. Sosialististen lehtien oli sallittu levittää sanomaansa, lapset oli houkuteltu pyhäkouluista ihanneliittoihin ja koulujen uskonnonopetusta oltiin vähentämässä.³⁰ Tässä kirjoituksessa valkoisen Suomen kirkollinen lehti nosti sekä työväenliikkeen että työläisnaisliikkeen syyllisiksi. Ihanneliitot olivat työläisnaisliikkeen järjestämää toimintaa, joka tosin oli kielletty 1912, mutta kevään 1917 vallankumouksen jälkeen nuorisjärjestöihin kohdistuvat rajoitukset oli poistettu ja esimerkiksi Raunistulassa työväenyhdistys Tarmo perusti Ihanneliiton toukokuussa 1917. Ihanneliitot kelpasivat sodan selitykseksi huhtikuussa 1918. Toisessa artikkelissa työväenliikkeelle suositeltiin kristillistä käännettä ja esitettiin kristinusko työväen tulevana voimana.³¹ *Kotimaan* kaksijakoinen sanoma oli ilmeinen: sosiaalidemokraattien tuomitsemisen rinnalla eläteltiin toiveita työväenliikkeen kristillisestä tulevaisuudesta.

28 *Kotimaa* 19.4.1918 Uuden päivän sarastaessa.

29 Murtorinne 1980, 91.

30 *Kotimaa* 19.4.1918 Suomen historian synkintä lehteä käännettäessä.

31 *Kotimaa* 19.4.1918 Suomen työväenliike tienhaarassa; *Markkola* 1994, 219. Raunistulasta *Hakala* 2006, 55.

Haavoja parantamaan

Sisällissota sekä vahvasti ennen sotaa vallinnutta sukupuolijärjestystä että toi siihen uusia sävyjä. Kun ennen sotaa *Kotimaassa* korostui kristillissiveellisten naisten kutsumus heikkojen ja langenneiden auttajana, sota syvensi tätä kahtiajakoa – tai oikeastaan nelijakoa, kun mukaan otetaan myös miehet. 1880-luvulta järjestäytynyt moraalireformistinen liike, jota edustivat mm. Suomen Siveysseura, Suomen Naisyhdistys, Valkonauha, NNKY ja Pelastusarmeija, perusti toimintansa siveyden hierarkiaan, joka puolestaan perustui kristilliseen käsitykseen luonnollisesta sukupuolierosta.³² Tässä erossa naiset olivat siveellisempiä, hienotunteisempia ja herkempiä kuin miehet. Miehet edustivat järkeä, mutta heidän siveytensä oli haavoittuvaisempi ja alttiimpi seksuaalisille houkuttuksille kuin naisten siveys. Miesten oli erityisesti kamppailtava voidakseen säilyttää siveytensä, joka naisille oli luontaista. Tämän seurauksensa siveyden hierarkian ylimpänä olivat siveät naiset. Heidän jälkeensä tulivat siveät miehet, jotka kykenivät siveyteen, kunhan jaksoivat nähdä vaivaa. Siveiden miesten alapuolella olivat siveettömät miehet, jotka eivät olleet jaksaneet vastustaa luontaista taipumustaan siveettömyyteen. Kaikkein alimpana siveyden hierarkiassa olivat siveettömät naiset, jotka olivat langenneet, he olivat luopuneet naisille luontaista, naisolemukseen kuuluvasta siveydestä. Siveettömät naiset olivat näin ollen luonnottomia ja sellaisina vaarallisia ympäristölleen. Langenneista naisista tihkui ympäristöönsä siveettömyyttä, joka vaaransi muutenkin heikkouteen taipuvaisten miesten siveyden. Tästä syystä ainoastaan siveelliset naiset kykenivät auttamaan langenneita naisia.

Sisällissodan jälkeen tämä asetelma sai uusia ulottuvuuksia. Huhtikuun 23. päivänä *Kotimaa* julkaisi sivistyneistönaisten vetoimuksen, jonka allekirjoittivat mm. Mathilda Wrede, Jenny Danielson-Kalmari, Sofie Mannerheim, Jenny af Forselles, Maria Jotuni, Helmi Virkkunen ja Anni Swan-Manninen. He kutsuivat koolle kokouksen keskustelemaan sosiaalisesta työstä ja eri yhteiskuntaluokkien suhteista. Kokouksen avaussanoissa korostui sivistyneen luokan velvollisuus työskennellä eri yhteiskuntaluokkien lähentämiseksi. Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtaja, rouva Ilmi Hallsten piti teollistumisesta esitelmän, jossa hän tähdensi laajamittaista sosiaalista työtä ja kaikille suunnattua yhteiskunnallista valistusta. Hän vaati, että sivistyneistön oli ryhdyttävä auttamaan työväenluokkaa.³³

Vastauksena näihin ajankohtaisiin vaatimuksiin kokous päätti jatkaa työläisnaisille suunnattuja klubi-iltoja. Samoin se totesi, että 13–17-vuotiaille pojille oli keväällä ja kesällä tarjottava maataloustyötä. Myös nuorempien lasten kasvatusta kuului ohjelmaan: työläislapsille suunnattua lastenlehteä pidettiin erinomaisena ajatuksena. Käytännön työhön valittiin toimikunta, johon kuului sivistyneistönaisten lisäksi kaksi pappia. Kokouksen osanottajina, allekirjoituksen kirjoittajina ja työryhmän jäseninä oli paitsi sotaa edeltäneestä kristillissosiaalisesta työstä tuttuja naisia, myös etäämmällä herätyskristillisestä järjestötoiminnasta olleita naisia kuten taiteilija Venny Soldan-Brofelt tai kirjailija Maria Jotuni. Työläiskotien hyväksi vakuutti toimivansa myös NNKY, joka piti koko sisällissodan ajan Sörnäisissä toiminnassa 12–15-vuotiaille tytöille tarkoitett-

32 Siveyden hierarkiasta *Markkola* 2002, 279–280; 2006a.

33 *Kotimaa* 23.4.1918 Haavoja parantamaan; *Kotimaa* 30.4.1918 Sosiaalista työtä.

tua työtupaa.³⁴ Kun poliittinen ”lankeaminen” otetaan mukaan, siveellistä ryhtiä edustivat sivistyneistön naiset – ja papit – joiden velvollisuudeksi asettui langenneen työväenluokan naisten ja lasten nostaminen. Kiinnostavaa on, että julkisen aloitteen sosiaalista työtä koskevasta kokouksesta tekivät naiset ja *Kotimaa* markkinoi kokousta naisten toimintana, vaikka lehden päätoimittaja Aleksis Lehtonen oli yksi tilaisuuden puhujista.

Sukupuoli jäseni sosiaalista työtä sekä sodan loppuvaiheessa, jolloin helsinkiläiset sivistyneistönaiset järjestivät edellä mainitun kokouksensa, että sodan jälkeisinä viikkoina. *Kotimaa* kertoi tarkasti Helsingissä toukokuun 27. ja 28. päivinä järjestetystä Suomen Valkonauhaliiton vuosikokouksesta. Valtakunnallisen liiton huomio kiinnittyi Kuopioon, jossa Valkonauha oli järjestysviranomaisten toivomuksesta ja heidän avustuksellaan perustanut työsiirtolan työttömille naisille. Myös Mikkelin läheisyyteen oli perustettu kaksi vastaavaa laitosta, joiden tavoitteena oli edistää siveellisyyttä. Kokouksessa todettiin tarvittavan sekä vapaaehtoisuuteen perustuvia laitoksia että pakkotyölaitoksia, joihin työttömät naiset voitaisiin toimittaa irtolaislain perusteella. Sotaa edeltävien vuosikymmenten hengessä valkonauhalaiset näkivät naisten työttömyyden suurimpana siveysriskinä suomalaisessa yhteiskunnassa. Valkonauha oli ottanut tehtäväkseen naisten valvomisen, mutta lisäksi se piti tarpeellisena miesten siveellisyyden edistämistä. Sukupuolitetun työnjaon kentässä Valkonauha ei kuitenkaan voinut käynnistää työtä itse vaan siihen tarvittiin miehiä. Kokous päättikin kääntymään Valkean Ristin puoleen ja kehottaa sitä siveellisyytyöhön miesten, erityisesti valkoisen armeijan, keskuudessa.³⁵ Nämä päätökset sopivat hyvin yhteen *Kotimaan* edustaman linjan kanssa. Lehti kommentoi vuosikokousta hyvin myönteisesti: ”Vuosikokouksesta sai sen vaikutuksen, että Valkonauhan naiset ovat valveilla ja tuntien syvästi velvollisuutensa tahovat työskennellä Jumalan, kodin ja isänmaan hyväksi.”³⁶

Kotimaa teki selväksi, että suomalaiset sivistyneet naiset olivat liikkeellä sisällissodan haavojen parantajina. Keinot, joihin turvauduttiin, olivat aiemmilta vuosikymmeniltä tuttuja, mikä ei sinänsä ole hämmästyttävää. Sodan jälkien korjaamisessa ja rauhaan palaamisessa mielessä oli sotaa edeltävä yhteiskunnallinen tilanne, mutta kipeät kokemukset antoivat uutta pontta puuttua vanhoihin epäkohtiin. Aikalaiset todennäköisesti mielsivät nimenomaan palaavansa rauhaan, vaikka he samalla rakensivat sitä aktiivisella toiminnallaan. *Petri Karonen* tekee käsitteellisen eron rauhaan palaamiseen ja rauhan rakentamiseen välillä. Hänen mukaansa paluu rauhaan on aikalaisten kokemus, kun taas rauhan rakentaminen on ulkopuolisten ja myöhempien arvioijien kuva prosessista.³⁷ Valkonauha pyrki rauhoittamaan yhteiskuntaa kiristämällä työttömiin naisiin kohdistuvaa kontrollia, mille *Kotimaa* antoi täyden tukensa. Huoli naisten työttömyydestä syveni sota-aikana, kun monet punaiset naiset kertoivat juuri työnpuutteen vuoksi liittyneensä punakaarteihin.

34 *Kotimaa* 30.4.1918 Sosiaalista työtä; *Kotimaa* 30.4.1918 NNKY:n työmailta.

35 *Kotimaa* 31.5.1918 Suomen Valkonauhaliiton. Valkea Risti oli Englannissa 1880-luvulla perustettu miesten ja poikien siveellisyytsliike, jonka NMKY toi Suomeen. Tavoitteena oli täydellinen seksuaalinen pidättyväisyys ennen avioliittoa. *Markkola* 2006b, 70.

36 *Kotimaa* 31.5.1918 Suomen Valkonauhaliiton. Rouva A. Louhivuori kuului Valkonauhaliiton johtokuntaan.

37 *Karonen* 2006, 19.

Kansallinen häpeä

Puhe naisten lankeamisesta tuntui ennen sisällissotaa viittaavan ennen kaikkea seksuaaliseen lankeamiseen, mutta tema nousi esiin myös sisällissodan jälkikirjoittelussa. *Kotimaa* kysyi toukokuun 1918 alussa, oliko Suomen kansan häpeää vielä lisättävä. Lehti oli muutamaan otteeseen kiinnittänyt huomiota punaisten miesten veljeilyyn venäläisten bolshevikiveljien kanssa, mutta se ei ollut ainoa huolestuttava asia:

Vielä, jos mahdollista, tuhoisampaa oli meidän nuorten naistenme veljeily samaisten naapurien kanssa. Tuhoisampaa siksi, että siten ei turmella ainoastaan nykyistä sukupolvea, vaan vielä tulevatkin. Tuleekohan Suomen kansasta koskaan enää tervettä kaiken tämän jälkeen? Tuleeko Suomen kansa koskaan enää tajuamaan äitiyden ja kodin pyhyyttä, ymmärtämään että vain puhdassydämisille kuuluu elämän ihanuus ja rikkaus.³⁸

Tähän kysymykseen lehden kirjoittaja vastasi, että se onnistuisi vain voimakkaan siiveellisen taistelun jälkeen.

Siveellinen rappio ei jäänyt kirjoittajan mukaan vain työläisnaisten tuhoisaan seurusteluun venäläisten kanssa: ”Meidän nuoret naisemme, monet lapsen iässä vielä, valmiina leikittelemään kunniallaan, kalleimmallaan, muukalaisten kanssa, jotka tulivat meitä pelastamaan. Mikä kansallinen häpeä. Jälleen vedetään koko maailman silmien edessä lokaan Suomen naisten kunnia.–”³⁹ Kirjoittaja piti erityisen surullisena, että sivistyneet naiset eivät osoittaneet arvoistaan esimerkiksi vaan osallistuivat tanssiaisiin ja kevyeen ilonpitoon kansan hädän ja alennustilan keskellä. Helsinkiläisten seurapiiriin into järjestää juhla saksalaisten kunniaksi ei miellyttänyt *Kotimaan* kirjoittajia, koska heidän sydäntään lähellä olivat NMKY:n ja papiston järjestämät vakavahenkiset illanvietot saksalaiselle sotilaille ja sotilaspepeille.

Kotimaan palstoilla naisen kunnia muuttui kansalliseksi kysymykseksi. Venäläisten ja saksalaisten miesten kainalossa nuoret naiset vetivät häpeän koko kansakunnan ylle ja turmelivat sukupolvien ajaksi äitiyden ja kodin pyhyyden. Naistutkijat ovat useaan otteeseen todenneet, että varsinkin sota-aikoina naisten seksuaalisuus ja ruumiillisuus tulkitaan kansallisuusomaisuudeksi, jota kansakunnan miesten oli kontrolloitava. Naiset ovat osa orgaanista kansakuntaa, jota miesten tulee puolustaa. Muun muassa *Anne-Maria Marttila* kirjoittaa ”georuumiista” (äiti-Venäjä, Suomi-neito) sukupuolittuneena kokonaisuutena, joka voi ruumiillistua yksittäisen naisen ruumiissa. *Marianne Junila* kiinnittää huomiota suomalaisten naisten ja saksalaisten miesten suhteisiin toisen maailmansodan aikana ja löytää sieltä samanlaisen kansallisen häpeän teeman.⁴⁰ Sisällissota vahvisti näitä äänenpainoja Suomen kirkon piirissä.

Kaikkein ankarimman tuomion *Kotimaan* palstoilla saivat punaiset naiset. Lehden toimituskunnan jäsen Verner Louhivuori kirjoitti kesäkuussa 1918:

Eräs punaisen vallan inhottavimpia puolia oli se julkinen epäsiiveellisyys, mitä tuon suunnan taholla harrastettiin. Saastaisuuden maaperä oli ajoissa muokattu ja kylvetty – siitä oli sos.de-

38 *Kotimaa* 3.5.1918 Onko Suomen kansan häpeää vielä lisättävä?

39 *Kotimaa* 3.5.1918 Onko Suomen kansan häpeää vielä lisättävä?

40 *Marttinen* 2004, 31–32; *Junila* 2000, 146–165; *Valenius* 2004.

mokraattinen puolue sanomalehdistönsä, kirjallisuutensa, jopa suullisen kiihoitustyönkin avulla huolen pitänyt toteuttaen kaikessa karkeudessaan, mitä yläluokasta oli vapaan rakkau- den nimissä julistettu. – – Huippuunsa kohosi saasta, kun täällä alettiin venäläis-siltasaarelai- nen veljeily. Silloin ei tanssista puutetta ollut ja missä se rehoittaa, siellä rehoittaa pahempaa- kin, sehän on julkinen totuus. Inhoitava rakastelu kaduilla ja puistikoissa tuli yhä julkeam- maksi. Ja vihdoin kapinan puhjettua nähtiin onnettomia naisia ”lemmensisarina” marssivan kaduilla sairaanhoitajattaren pukuihin puettuina ja lähtevän rintamalle. Punaisten omat rap- portit kertovat pöyristytävän selvään, miten siellä sitten elettiin.

Sitä likaa, mikä täten kasaantui kansamme keskuuteen, ei ole vielä pesty pois eikä se ole he- vin pestävissäkään. Punaryssien rakastajattaria on suurin osa vapaana. Helsingin valloitus- sessa lehahti niitä sotalaivoista sadoittain kuin mikäkin likainen karpäsparvi. Viranomaiset eivät, ihmeellistä kyllä, tehneet niitä kohta vaarattomiksi. Nyt parveilevat ne ja tuhannet muut samanlaiset mm. valkoisen armeijamme kimpussa. Sen ymmärtää, mitä jälkeä siitä lähtee. Ja siinä sivussa on mainio tilaisuus harjoittaa punaista kiihoitustyötä.⁴¹

Louhivuori, joka oli Helsingin NMKY:n pääsihteeri, partioliikkeen isä ja valkoisen se- naattorin veli⁴², jatkoi kirjoitustaan sotaa edeltäneeltä ajalta tutuilla vetoomuksilla kak- sinaismoraalin hylkäämisestä. Niissä hän vaati miehiltä samaa siveellisyyttä kuin naisil- ta. Tässä suhteessa hänen tekstinsä ei poikennut edellisten vuosikymmenien moraali- reformistipappien teksteistä. Puhtauden vaatimus oli Louhivuoren eettisen ja yhteiskun- nallisen ajattelun keskeinen piirre. *Anssi Halmesvirran* mukaan Louhivuori piti fyysistä ja moraalista puhtautta perustavina ihmisarvoina, merkkeinä kunnon kansalaisuudes- ta.⁴³ Hän edellytti puhtautta sekä naisilta että miehiltä, mutta naisten puhtauden puute näytti olevan erityisen paheksuttavaa.

Sisällissodan synnyttämät viha ja suuttumus toivat Louhivuoren kirjoitukseen sävy- jä, jotka ilmaisevat puhtautta korostaneen ja tyväestöön pettyneen nuorkirkollisen moraali- reformistin ajattelua. Lika ja puhtaus olivat tässäkin kirjoituksessa kantavana teemana, mutta ne asettuivat luokan ja sukupuolen kautta poliittiseen kontekstiin. Louhivuori kirjoitti punaiset naiset moraalisen rappion ja yhteiskunnallisen saastai- suuden edustajiksi. He olivat likainen karpäsparvi, joka levitti moraalista ja poliittista sairautta terveisiin, viattomiin kansalaisiin. Punakaartin sairaanhoitajat – onnettomat lemmensisaret, jotka vain pukeutuivat sairaanhoitajien vaatteisiin – olivat ilmeisiä prostituoituja. Louhivuoren kirjoituksessa sosiaalidemokraattinen liike käsitteellistyi moraaliseksi ja poliittiseksi liaksi, joka oli tahrannut koko Suomen. Lian levittäjinä si- veettömät naiset olivat erityisen vaarallisia, koska valkoisen armeijan miehet saattoivat langeta heidän virittämäänsä seksuaaliseen ansaan. Siveettömyys kytkeytyi tyväenaat- teeseen, jota saastaiset naiset levittivät viettelemisiinsä valkoisiin miehiin. Moraali- reformistien vaatimukset ja heidän hahmottamansa siveyden hierarkia ääripolitisoituivat Louhivuoren kirjoituksessa.

Louhivuori käytti artikkelissaan aikakauden valkoiselle retoriikalle ominaisia il- mauksia ”lemmensisaret” ja ”punaryssien rakastajattaret”. Jaakko Paavolainen on hah-

41 *Kotimaa* 11.6.1918 Työhön epäsiiveellisyyttä vastaan (Verner Louhivuori).

42 *Halmesvirta* 1997; *Paavilainen* 2005, 296–298; Louhivuoren veli Oskari Wilho Louhivuori oli yksi itsenäisyys- julistuksen allekirjoittaneista senaattoreista ja kuului senaattiin koko sisällissodan ajan, tosin Helsingissä pii- leskellen. *Kulla* 2005, 294–296.

43 *Halmesvirta* 1997, 25.

mottanut valkoisten kirjoituksista ja ”valkoista terroria” motivoineesta ideamaailmasta neljä punaista naistyyppiä: asekaartilaiset, agiteeraavat äidit, ”ryssänmorsiamet” ja ”lemmensisaret”.⁴⁴ Kaikki nämä olivat tuomittavia lajityyppisiä. Asekaartilaiset rikkoiivat naisen ’luontaista’ olemusta vastaan tarttumalla aseisiin, ja agiteeraavat punaiset äidit yllyttivät poikiaan ja miehiään laillista yhteiskuntaa vastaan. ”Ryssänmorsiamet” – Louhivuoren sanoin ”punaryssien rakastajattaret” – seurustelivat venäläisten kanssa ja olivat siksi kansallisesti ja moraalisesti paheksuttavia ja epäluotettavia. ”Lemmensisaret” oli nimitys, jota valkoinen propaganda käytti punaisten sairaanhoitajina toimineista naisista. Valokuvien perusteella punakaartin sanitäärinaisten asut muistuttivat venäläisten sairaanhoitajien asuja, jotka puolestaan olivat lähempänä nunnien kuin suomalaisten sairaanhoitajien tai diakonissojen asuja.⁴⁵ Pään peitti liina, joka jätti vain kasvot näkyviin. Suomalaisten diakonissojen ja sairaanhoitajien asut eivät peittäneet päätä ja kaulaa yhtä tiiviisti. Olisiko venäläisiin hoitajiin ja sisarkuntiin viittaavalla päähineellä ollut oma osuutensa valkoisen puolen suhtautumisessa? Venäläiseksi hoitajaksi tai nunnaksi pukeutunut nuori työläisnainen muuttui vastapuolen silmissä arveluttavaksi ”lemmensisareksi”. Sukupuolimoraalista tuli sisällissodassa väkevä ase, jolla samoissa tehtävissä toimivat oman puolen naiset voitiin nostaa kunniallisiksi ja samalla leimata vastapuolen naiset kunnianttomiksi.

”Ryssänmorsiamet” ja ”lemmensisaret” siirtyivät lehtikirjoituksista valkoiseen valistuskirjallisuuteen osoittamaan punaisten moraalista rappiota. *Kotimaan* avustaja, Kotikasvatusyhdistyksen sihteeri Vilho Reima julkaisi 1919 teoksen, jossa juuri näiden naisryhmien moraalittomuus paljastettiin. Reima kuvasi, että naimisissa olevat naisetkin olivat sortuneet venäläisiin miehiin. Punakaartin sairaanhoitajat oli Reiman tietojen mukaan palautettu rintamalta kotiin kuppatautisina.⁴⁶ Vielä jälkikäteen oli tarpeellista todistella, että sodanaikaiset huhut eivät olleet vailla todellisuuspohjaa. Joukkolankeaminen oli kansallinen rikos, jota ei voinut antaa anteeksi.

Äidin sydän

Sukupuolimoraalia koskevan keskustelun lisäksi sisällissota vahvisti äitiyttä korostavia äänenpainoja. Sama Vilho Reima, joka vuonna 1919 suomi punaisia naisia siveettömyydestä, oli edellisen vuoden toukokuun *Kotimaa*-lehdissä julkaissut kaksi artikkelia, joissa hän nosti esiin naiset äiteinä ja leskinä. Hän kuvasi äitien hätää ja tuskaa, kun pojat olivat sodassa, kaatuivat rintamalla tai heidät surmattiin. Reima ehdotti, että Suomessa alettaisiin viettää amerikkalaisen esimerkin mukaisesti äitienpäiviä, johon kaikkien kaatuneiden äidit kutsuttaisiin päivänsankareiksi. Hän tähdensi tarkoitavansa kaikkia äitejä, myös vihollisten äitejä: ”Heistä on suurin osa ollut pakotettuja, harhaan

⁴⁴ Paavolainen 1967, 204–206; Myös Lintunen 2006, 25.

⁴⁵ Valokuvia esim. *Hoppu* 2008b, jossa s. 169 on vangittuja punakaartin sairaanhoitajia, s. 192–193 venäläistä sairaanhoitohenkilökuntaa ja s. 74 Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitaja. Pukeutuminen kuitenkin vaihteli, s. 73 punaiset sairaanhoitajat, jotka kuuluivat Tampereen punakaartin ensiapuun, käyttivät tavallista talvitakia ja hattua tai myssyä; *Westerlund* 2004, sivujen 192 ja 193 välissä oleva kuva punaisten hunnutetuista apusisarista. Kuvia myös Kansan Arkiston verkkosivuilla <http://www.kansanarkisto.fi/kanssota/sairhoit.htm>.

⁴⁶ Lintunen 2006, 28–29.

johdettuja, ja useimmissa tapauksissa ei ainakaan heidän äitinsä ole olleet siihen suorastaan syyllisiä. Vihollisenkin äidillä on äidin sydän. Hekin rakastivat poikiaan.”⁴⁷ Sopivana ajankohtana Reima piti heinäkuun ensimmäistä sunnuntaita. Reiman ymmärrys punaisia äitejä kohtaan poikkesi aika tavalla samaan aikaan esimerkiksi *Köyhäinhoito*-lehdessä esitetystä näkemyksestä, jossa työläisäitejä ja heidän antamaansa huonoa kasvatusta syytettiin sisällissodasta.⁴⁸

Vilho Reimakaan ei idealisoinut kaikkia äitejä. Toisessa *Kotimaahan* lähettämässään kirjoituksessa hän vetosi auttamaan orpolasten äitejä, joiden joukossa oli ”monta heikkoa, monta väsynnyttä ja monta huonoakin äitiä”.⁴⁹ Silti poliittiset syytökset huonoja äitejä kohtaan puuttuivat Reiman teksteistä, joiden tavoitteena oli järjestää orpolapsille hoitoa yksityiskodeissa ja lastenkodeissa. Välittömästi sodan jälkeen Reima kiinnitti huomiota naisiin äiteinä, mutta myöhemmissä kirjoituksissa hänkin asetti punaisten naisten toiminnan uuteen valoon.

Jälkipyykki ja sukupuoli

Kun valkoiset saivat Hämeenlinnan haltuunsa, punaiset joutuivat vastuuseen teoistaan. Kuulusteltavaksi otettiin myös punaisia hoitaneita sairaanhoitajia. Diakonissa Aina Bärlund säästyi kuulusteluilta. Sen sijaan kolmisen vuotta Helsingin diakonissalaitoksessa opiskellut sairaanhoitaja Hilja Paavola joutui valkoisten eteen, mutta hänet vapautettiin. Kuulusteltujen joukossa oli lisäksi muutama hoitaja, joka oli ollut jonkin aikaa oppilaana diakonissalaitoksessa. Sairaanhoidokoulutusta saaneet, valkoisten puoleettomina pitäneet naiset vapautettiin kuulustelujen jälkeen. Sen sijaan hoitajat, jotka olivat aiemmin olleet töissä tehtaassa tai palvelijattarina, pidätettiin. Samoin punakaartilaisiksi todetut hoitajat menettivät vapautensa.⁵⁰ Nuoret työläisnaiset – mahdolliset ”lemmensisaret” – olivat valkoisten silmissä epäilyttävämpiä kuin 38-vuotias diakonissa, joka uhmasi punaista valtaa omalla toiminnallaan. Hän oli sekä seksuaalisen että poliittisen siveyden hierarkiassa turvallisesti ja luotettavasti omalla paikallaan.

Sodan jälkipyykkiä pestiin myös *Kotimaan* palstoilla. Kun lehti kirjoitti punakaartien naisista, huomio kiinnittyi erityisesti sanitääreinä toimineisiin punaisen ristin naisiin. Oman huomionsa saivat venäläisten kanssa seurustelleet työläisnaiset, jotka edustivat siveellistä, poliittista ja kansallista lankeamista. Työläisperheiden äidit noteerattiin, mutta heidän kykyjään kasvattajina ei sodan jälkeisinä kuukausina eksplikoitu erityiseksi ongelmakysymykseksi. Naisasekaartilaiset eivät keväällä ja alkukesästä olleet aihe, josta Helsingissä ilmestyvä nuorkirkollinen lehti olisi ollut erityisen kiinnostunut. Myös *Anu Hakala* on lkenut valkoisten lehtiä ja todennut, että ne eivät sota-aikana ja heti sodan jälkeen juuri kiinnittäneet huomiota naiskaartilaisiin. Hän päättelee naisten

47 *Kotimaa* 14.5.1918 Äitien puolesta.

48 Lehden toimittaja, vaivaihoidonnuvoja Bruno Sarlin piti punaisia koteja suurelta osin syyllisinä sisällissotaan. *Pulma & Kauppi* 1990, 448. Sarlin oli itse ollut perustamassa Kuopion suojeluskuntaa 1917. *Uola* 2006, 681.

49 *Kotimaa* 17.5.1918 Oppikaa orpoja ja leskiä heidän murheissaan.

50 KA VROSyArk. Hämeenlinnan kuulustelupöytäkirjat A-5. Kiitän dosentti Marko Tikkaa näistä tiedoista; Sanitääreinä ja sairaanhoitajina toimineiden naisten kuulusteluista myös *Tikka* 2004, 343.

pienen määrän ja vaatimattoman sotimisen olleen tekijöitä, jotka eivät antaneet aihetta erityiseen kauhisteluun.⁵¹ Valkoiset naiset nousivat *Kotimaassa* esiin aktiivisina toimijoina, jotka ottivat vastuuta heikompiosaisistaan, mutta hekään eivät olleet yksiselitteisen hyviä. Nuoret valkoiset naiset saivat moitteita kiinnostuksestaan saksalaisia sotilaita kohtaan. Lutherin maanmiehet olisi pitänyt ottaa vastaan arvokkuudella, joka puuttui saksalaisten kunniaksi järjestetyistä tanssiaisista ja iloisista juhlista.

Sisällissota jätti jälkensä kirkon piirissä vallinneisiin käsityksiin sukupuolesta. Naisen siveellisyys politisoitui ja naisten poliittisuus seksualisoitui. Punaisten naiset olivat syntipukkeja, joihin oli helppo kanavoida kapinallisuuden aiheuttama suuttumus. Pastori Louhivuori, joka vielä ennen sotaa vetosi sovinnollisesti työväenliikkeeseen – toki sillä edellytyksellä että työväki ymmärtäisi korjata virheensä – ei sodan jälkeen näyttänyt tietävän miten hän sanansa asettaisi. Louhivuoren puhtauteen perustuva maailma oli tahrattu mitä törkeimmällä tavalla. Mikään painokelpoinen sana ei tuntunut olevan liian järeä ase punaisten naisten lyömiseen. Samaan aikaan Vilho Reima teki kunnia kaikille sureville äideille, ja tarttui vasta myöhemmin siveettöminä pitämiensä naisten edesottamuksiin. Naisuus polarisoitui. Langenneen Eevan ja uhrautuvan Marian väliin ei välittömästi sisällissodan jälkeen näyttänyt jäävän tilaa muille naisille. Eevat löytyivät etenkin työväenliikkeen ”ryssänmorsiamista” ja ”lemmensisarista”, mutta myös valkoiset Eevat lankesivat saksalaisiin sotilaisiin. Uhrinsa antaneita Marioita olivat valkoiset naiset, mutta kirkko ei ollut täysin sokea punaisten naisten tuskalle. Kappalainen Hjalmar Paunu ja muutamat muut yksittäiset kirkonmiehet siunasivat hautaan punaisia sankarivainajia ja lohduttivat näin heidän omaisiaan.⁵² Vilho Reima lanseerasi Yhdysvalloista tuomansa äitienpäiväajatuksen kaikkien äitien muistopäiväksi.

Vaikka kirkko osoitti puolenvaihtonsa, kaikki eivät punaisten puolella tyytyneet paikkaansa. Opettaja Johannes Rajavaaran leski uhmasi kahtiajakoa. Hänen miehensä oli myös kirjailija, jonka kirjoista kolme oli ilmestynyt Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen kustantamina.⁵³ Sisällissodan aikana Johannes (Juho) Rajavaara toimi Viljakkalan työväenyhdistyksessä ja punakaartin esikunnassa, kunnes valkoiset surmasivat hänet huhtikuun 12. päivänä 1918. Leski laittoi *Kotimaa* -lehteen rakkaan miehensä ja lastensa hellän isän kuolinilmoituksen.⁵⁴ Hän ilmoitti, että väkivaltaisesti murhattu isä jätti suureen suruun avuttoman perheen, jonka viidestä lapsesta vanhin oli vasta 7-vuotias. Psalmista 146 otettu muistolause puhuu omaa kieltään: ”Sillä molem-

51 Hakala 2006, 121–127. Usein on siteerattu Ilmari Kiannon *Keskisuomalaisessa* julkaisemaa kirjoitusta punaisista naisista ammuttavina susinarttuina, mutta se oli Hakalan mukaan pikemminkin poikkeuksellinen kuin tyypillinen aikalaiskirjoitus.

52 Ulla-Maija Peltosen mukaan Lempäälän kirkkoherra Hannula toimitti punaisten vainajien siunaustilaisuuden joko vuonna 1919 tai 1920. Peltonen 1996, 229; Peltonen 2003, 242 täsmentää ajankohdan elokuuhun 1918; Kansan Arkiston kokoelmissa on Ämmänristinmäen joukkohaudalla järjestetystä tilaisuudesta valokuva, joka on otettu 7.8.1918 <http://www.kansanarkisto.fi/kanssota/hautaus.htm>; Siunaaja oli pastori Toivo Hannula (s. 1891), Hannulan herätyksen perustajan Frans Hannulan poika. Hänet oli vihitty papiksi 1915. Vuosina 1918–21 hän oli Lempäälän kappalainen ja vuodesta 1930 lähtien kirkkoherra. *Aikalaiskirja* 1934.

53 Rajavaaran teoksia mm. *Kärhä-Matti*, julk. SLEY 1917; *Vanki*, julk. SLEY 1915; *Välimäen poika*, julk. SLEY 1915; *Rakkaus*, julk. WSOY 1916.

54 *Kotimaa* 25.4.1918; Kansakoulunopettaja Juho Rajavaara mestattiin Hämeenkyrössä 12.4.1918. Sotasurmatietokanta. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>; Punaisista kansakoulunopettajista Rantala 2002.

milta minä ahdistetaan: minä halajan täältä eritä ja olla Kristuksen kanssa; sillä se paljoa parempi olis.” Uskonnollishenkistä kirjallisuutta julkaisseen työväenliikkeen miehen leski ei tyytynyt paikkaansa jumalattomana punaleskenä ja häpeävänä puna-orpojen äitinä, vaan hän toi pää pystyssä ilmi oman näkemyksensä sisällissodan tapahtumista.